

Blog 167 De toeschouwer

“Wij leveren bewijs van ons bestaan door onze met medemensen gedeelde gedachte-wereld en door onze gedragingen...”

Het is niet ondenkbaar dat ook jij, bij het lezen van deze door mij in blog 166 geschreven zin, je wenkbrauwen hebt gefronst: een mens is toch meer dan wat door een ander mens van hem of haar wordt gehoord, gelezen of gezien? Een mens is toch meer dan de wijze waarop hij zich aan een ander presenteert? Ja, maar – voeg ik daar aan toe – hét wezen van de mens is dat hij of zij verbonden is met medemensen. Een mens is genoodzaakt medemens te zijn en dat te tonen in woord en daad.

Is het probleem misschien juist dat we zo vaak toeschouwers zijn die toekijken zonder medemenselijkheid, zonder menselijke verbondenheid te tonen en te ervaren?

Op 7 december 1970 werd de wereld ongevraagd toeschouwer van een indrukwekkende gebeurtenis die via de televisie niet onopgemerkt kón blijven. Het voorval staat mij na 50 jaar nog helder voor ogen, want ook ik was die dag toeschouwer van wat nadien ‘de knieval van Willy Brandt’ is gaan heten, maar werd nadien meer dan dat.

In mijn vorige blog citeerde ik Obama die schreef dat er soms ‘een breed scala aan mogelijkheden versmald wordt tot het onvermijdelijke’. Dat onvermijdelijke hoeft geen grote daad te zijn, een (schijnbaar) kleine daad van één mens kan grote betekenis en gevolgen hebben. Zo was het met de ‘kleine daad’ van de Duitse Bundeskanzler Willy Brandt, toen hij in december 1970 een officieel bezoek aan Polen bracht. Hij zou een krans leggen bij het monument van de getto-opstand van 1943. Toen gebeurde het.

Na het schikken van de linten van de krans deed hij enkele stappen terug om op de protocollaire gebruikelijke wijze zijn respect te tonen. Volkomen onverwacht knielde hij om – in een overweldigende stilte – ongeveer een halve minuut geknield te blijven. Deze ‘Warschauer Kniefall’ werd geschiedenis; de wereld werd onvermijdelijk toeschouwer.

Willy Brandt zelf zei daarover later: “‘Het was een buitengewone last die ik meenam op mijn weg naar Warschau. Nergens had het volk, hadden de mensen zo geleden als in Polen. De machinale vernietiging van het Poolse jodendom stelde een graad van moordlust voor, die niemand voor mogelijk had gehouden.’ [...] ‘Ik had het niet gepland en ik schaam me er niet voor. Mijn geste

was begrijpelijk voor hen die het willen begrijpen. De tranen in de ogen van mijn delegatie waren een eerbetoon aan de doden.’ [...] ‘Ik deed wat mensen doen als woorden hen ontbreken. Zo herdacht ik de miljoenen die werden vermoord.’”

De reacties van de toeschouwers van over de hele wereld waren nogal verschillend. De Poolse oorlogsgeneratie was erg geroerd. In Duitsland zelf werd verdeeld gereageerd. De regiems van Polen en de DDR verdoezelden de knieval. Na verloop van tijd bleek de knieval van Brandt een belangrijk signaal voor de ontspanning tussen Oost en West, een grote bijdrage aan het aanzien van de Bondsrepubliek in de wereld.¹

Soms worden onze keuzemogelijkheden gereduceerd tot één onvermijdelijke daad, misschien zelfs niet meer dan een ‘kleine daad’, een knieval. Het is aan de toeschouwer of deze afstandelijk toekijkt of zich door medemenselijkheid daarmee verbonden voelt.

Ik maakte, na dit geschreven te hebben, een sprong in mijn denken en dat leidde er toe dat ik nu een verbinding leg tussen een gebeurtenis uit het begin van onze jaartelling en onszelf, toeschouwers in de 21^e eeuw. Want over toeschouwers gesproken: jaarlijks zijn er in Nederland meer dan 250 uitvoeringen van de Passionen van J.S. Bach. Honderdduizenden gelovigen en ongelovigen luisteren en kijken in kerken, concertzalen

of thuis naar het verhaal over het lijden van Jezus dat daarin wordt verteld. In dat lijdensverhaal laat Pilatus Jezus geselen en daarna dossen Romeinse soldaten Jezus uit met een doornenkroon, een spotmantel en koninklijke attributen. Direct daarna zegt Pilatus tegen de toeschouwers: *Ecce homo, zie de mens*. Pilatus die deze woorden spreekt en de toeschouwers die deze woorden aanhoren hebben geen verbinding met Jezus, ze staan erbij en kijken ernaar. Zowel Pilatus als de toeschouwers hebben daarvoor Jezus juist van zijn menselijkheid ontdaan, hij is een bespot en geslagen object. Zoals toen, vormen ook nu de woorden *Ecce homo, zie de mens* een aanklacht tegen de mens die toeschouwer is van lijdende, van hun menselijkheid ontdane mensen – omdat ze zijn gegeseld, geslagen, verkracht, bespottelijk gemaakt, gepest, gediscrimineerd. *Ecce homo* staat vandaag symbool voor de mens die niet in medemenselijkheid verbonden is met deze lijdenden, de mens die zwijgt waar gesproken moet worden, geen 'kleine daad' toont: *Ecce homo, zie je het niet? Je ziet een méns!*

Wij zijn niet alleen vaak toeschouwer van wat mensen elkaár aandoen, we zijn ook toeschouwer van verwoestende wind, regen die ons overspoelt, verzengende hitte. Natuurlijk, we vechten tegen het water, zijn meesters in het beheersen daarvan, maar toch, we deden dat in het uiteindelijke besef dat we onmachtige toeschouwers waren. Immers, niet wij maar onze

ravage in Pepinster (B), juli 2021

weergoden of onze God bepaalden welk weer ze voor ons in petto hadden. Totdat we wakker geschud werden: wij zijn zélf in hoge mate de veroorzakers van wat de wind, de zon en het water in steeds extremere mate met ons doen. We zijn toeschouwers van het door onszelf veroorzaakte kwaad geworden. We zijn bovendien ongekend hardleers. Al in de 18e eeuw had de ontdekkingsreiziger Alexander von Humboldt de mens de morele les geleerd dat wij geen toeschouwer van de natuur kunnen zijn, omdat de mens zelf onderdeel van die natuur is, onlosmakelijk verbonden met alles wat leeft. Lees ook eens de indrukwekkende rede uit 1856 (ja, 165 jaar geleden!) die (met vraagtekens) wordt toegeschreven aan het Indiaans 'Opperhoofd Seattle'²:

“Wat gebeurt met de aarde, gebeurt met de kinderen van de aarde. Als een man op de grond spuwt, spuwt hij op zichzelf. [...] Hij behandelt zijn moeder, de aarde en zijn broeder, de lucht als koopwaar, die hij kan uitbuiten en weer verkopen als goedkope kralen. Zijn honger zal de aarde kaal vreten en slechts een woestijn achterlaten.”

Niets is zo bedreigend als de houding van de mens van goede wil, die wel de kennis heeft maar zwijgt, niets doet, toekijkt. Maar ik koester hoop omdat de geschiedenis mij leert dat een kleine daad van mensen die zich echt verbonden voelen met de lijdende mens en de lijdende natuur grote betekenis kan hebben. Wij zijn niet machteloos als we spreken, als we niet zwijgen. Het spreken van veel mensen van goede wil, het zuchten van de schepping zal tot een storm uitgroeien, een wervelwind van verandering. Wij leveren bewijs van ons bestaan als we verbonden toeschouwers zijn, die niet zwijgen maar spreken! En doe wat mensen doen als woorden hen ontbreken, leerde ons Willy Brandt. Dan kan een 'kleine daad' grote betekenis en gevolgen hebben. Laten we samen bewijs van ons bestaan leveren en daardoor hoop koesteren!

1. Een goed feitenrelaas en een beschouwing over de knieval en de gevolgen daarvan kun je [hier lezen](#)

2. Lees de (vermeende) tekst en een historische toelichting [hier](#)

3. Foto van Pepinster: Christophe Licoppe; bij bezoek van Ursula von der Leyen; zie [hier](#)

Muziek 1. 'He was despised', de aria uit *Messiah* van G.F. Händel, [hier](#) gezongen door de mij geheel onbekende countertenor Jakub Józef Orliński – wat een stem, kippenvell! Te langzaam? Ja, maar zo heb je wel meer tijd om die wonderschone stem en voordracht te horen 😊.2. Laat het allemaal maar bezinken bij het luisteren naar de [Impromptu nr. 3 Adagio](#) van Fr. Schubert. Melodie, altijd melodie!